

CHRISTENDOM -ISLAM

Nr. 2

Juni 1974

Prijs f.1,00

DIALOOG ISLAM - CHRISTENDOM GEZIEN VAN ISLAMITISCHE ZIJDE

Spaarnberg, Wüstlaan 80, Santpoort.

Zoals werd aangekondigd in het vorige nummer, vindt U in dit nummer de conferentie van Professor Mohammed Talbi, die hij gehouden heeft op 25 november 1971 aan het Instituut voor Arabische Studies te Rome.

Mohammed Talbi is professor aan de Faculteit van Letteren van de Universiteit van Tunis. De oorspronkelijke tekst van de conferentie is opgenomen in het tijdschrift "Comprendre » Dat wordt uitgegeven door de stichting "Hommes et migration" (6, Rue Barye, PARIJS.). De Nederlandse vertaling bieden wij U bij deze aan met toestemming van genoemde stichting.

Mohammed Talbi is zoals hij zelf opmerkt, geen theoloog, maar historicus, gespecialiseerd in de middeleeuwse geschiedenis. Het is juist deze specialisatie die hem in staat stelt om aan de hand van historische feiten na te gaan hoe een zelfde en oprechte liefde tot God en de waarheid op tragische wijze is uitgelopen op het innemen van onverzoenlijke standpunten.

Hij sluit met de oproep: "Aan het werk! God, zijn gezondene en alle gelovigen zullen U oordelen op Uw actieve inzet.

P. Backx

DE ISLAM EN DE DIALOOG

Enkele beschouwingen over een aktueel onderwerp.

Onze eeuw is die van het atoom-splitsen, maar ook die van het splitsen van alle aaneengesloten eenheden. Het pluralisme schijnt een feit te zijn, een niet te keren beweging. Maar ze heeft als noodzakelijk verband de onderlinge discipline, de altijd durende dialoog tussen de verschillende systemen.

De Islam, net zo min als de andere gedachtenstelsels, kan zich niet buiten die beweging houden zonder gevaar definitief veroordeeld te worden. De inzet is nu veel voornameer en aantrekkelijker dan uit de donkere eeuwen die decadentie van de islamitische beschaving hebben gezien, een decadentie waarvan de gevolgen zelfs nu nog niet verdwenen zijn, zelfs niet door de grote opleving (Nahda).

Openbaring en dialoog.

De dialoog is dus voor de Islam op de eerste plaats een noodzakelijke en vitale contact-opneming met de wereld. En deze is nog meer nodig en heilzaam voor de Islam dan voor de andere godsdiensten, zoals het christendom dat nooit geheel het contact verloren heeft en dat het juist deze dagen een geprivilegieerde plaats heeft. Het is ook in zekere zin een terugkeer naar de traditie. Want

in de traditie vraagt alles er om, en is er niets wat er op tegen kan zijn.

Om zich daarvan te overtuigen is het goed de volgende verzen te bemediteren:

"Roept de mensen op naar de weg van de Heer door de wijsheid en door ze te stichten met zachtheid. Uw Heer kent inderdaad beter dan wie ook, hem die op de goede weg is."

"Houdt geen discussie met de schriftbewaarders dan met de grootste eerbied, behalve dan met hen die duidelijk onrechtvaardig zijn. Zegt: wij geloven alles wat ons geopenbaard is en ook wat U geopenbaard is. Onze God en Uw God zijn één en dezelfde, en wij zijn daaraan onderworpen." Kor.29.46.

Op deze manier nodigt de openbaring de profeet en de moslims uit om discussies te houden, om een dialoog aan te gaan met de mensen in het algemeen en in het bijzonder met de aanhangers van de bijbelse godsdiensten. Wij merken daarbij op dat de apostolaatsplicht die wij hebben en die we niet mogen wegmoffelen, samengaat met eerbied voor de

ander, en andere godsdiensten, want uiteindelijk is het God alleen die de Zijnen kent: "Uw Heer kent beter dan wie ook hem die van zijn weg is afgeweken. Hij kent beter dan wie ook hem die op de goede weg is."

De handicap van het verleden.

We zouden dan kunnen zeggen: waarom dan verloopt de geschiedenis zoals ze verloopt? Waarom die zware handicap van het verleden? Dat weefsel van beledigingen, hoon, verdachtmakingen en scheldwoorden? Waarom tenslotte heeft deze manier van doen de overhand genomen over de eerbied voor anderen?

Dat komt omdat er niets eenvoudig is in dit leven, en we moeten de droevige erfenis van het verleden uitleggen om ze beter te boven te komen; de Islam staat in de publieke opinie inderdaad bekend als zijnde niet de godsdienst van de dialoog maar van het geweld. Een korte uitleg is dus op zijn plaats. Eerst moeten we onderstrepen dat, al zijn de grendels van sommige landen door geweld geopend, de Islam nooit en nergens onder dwang werd opgelegd. We moeten ook duidelijk de situatie bezien die bestond toen de Islam ontstond. De twee groot-machten van dat ogenblik, het Byzantijnse- en Persische rijk beoorloogden elkaar om hun hegemonie over de volkeren te vestigen. Niemand was tegen uitbreiding met geweld. Men was vervolger of vervolgd. Sindsdien weten we ook dat alle oorlogen rechtvaardig zijn of gerechtvaardigd kunnen worden. Heldhaftigheid in de strijd was, en is misschien nog, de grootste eervolle titel.

Geopenbaard in tijd en ruimte, beschreven in de geschiedenis, aangenomen door de mensen en onderworpen aan de toevalligheden, heeft de Islam zich wel aan moeten passen aan de tijd. Zij heeft alles zo gevonden en heeft er zich niet aan kunnen onttrekken. Meer dan één vers van de Koran stuurt op die manier aan tot strijd en belooft de palm der martelaren aan hen die op de weg Gods sneuvelt. Maar deze strijd wordt een heilige plicht als er geen andere uitweg meer mogelijk is tot vreedzame coëxistentie. En dan blijft de strijd nog altijd onderworpen aan materiele en morele beperkingen. Ik wil er de nadruk op leggen dat de verzen die tot de strijd aanzetten nauw afgewogen werden naar de waardevolle resultaten die de strijd moest opleveren. Resultaten overigens die heden ten dage definitief achterhaald zijn, omdat geen geloofsovertuiging zich laat opdringen door de wapenen. Bovendien zou de boodschap van de Koran, die respekt en eerbied vraagt voor de evenmens, niet tot zijn recht komen, wat meer is, zich zelf tegen spreken. De blijvende diepere grond

van de Koran die we vandaag weer moeten ontdekken om voor de dialoog de weg vrij te maken van alle misverstanden, is van het allergrootste belang.

De hedendaagse moeilijkheden.

De bezwaren van het verleden wegnemen, wil nog niet zeggen dat alle problemen opgelost zijn, zelfs al hebben we de beste bedoelingen. We noemen twee hedendaagse moeilijkheden:

1) Het grote verschil dat er bestaat tussen de gesprekspartners en de ongelijkheid in de graad van intellectuele vorming.

Deze is ongetwijfeld de moeilijkste om te boven te komen op dit ogenblik. Want niettegenstaande de beste gesteldheid van geest en hart kunnen we toch niet zo maar als het ware door betovering volledig gekwalificeerde gesprekspartners in het leven roepen. We weten allen dat de Islam tot de onbevoorrechte en onderontwikkelde zone behoort. Onderontwikkeld, niet alleen op materieel gebied, maar ook, en misschien vooral op intellectueel gebied. Dat we misschien een of andere geleerde naar voren kunnen brengen, betekent nog niets voor het geheel. Dit feit, meer nog dan principiële moeilijkheden, verklaart de aarzelingen, de terughoudendheid, zelfs het wantrouwen waar de Islam onder lijdt. Ook al kunnen we zeggen dat het de een of de andere geprobeerd heeft, moeten we toch zeggen, dat het initiatief toch altijd gekomen is van de christen partner.

Verder is er ook ongelijkheid in theologische ontwikkeling. De christelijke theologie heeft kunnen profiteren van zijn confrontatie met andere intellectuele systemen, waarvan de meest gevaarlijken tenslotte ook de meest waardevolle zijn geweest. Daardoor werd het christendom onderworpen aan een vruchtbare spanning door de druk van oppositie en kritiek. Op die manier heeft ze haar eigen waarden kunnen uitdiepen, haar antwoorden kunnen uitwerken, van tijd tot tijd zelfs meer of minder diepgaande veranderingen kunnen aanbrengen, en op die manier grote geestelijke rijkdommen vergaren die passen in haar eigen innerlijke dynamiek. Zo is de christelijke gedachte voortdurend dynamisch gebleven en, terwijl ze de banden met het zuivere en authentieke in haar overlevering bewaard, ja zelfs versterkt heeft. Dit alles is niet zonder pijn en moeite gegaan, en in de laatste tijd zelfs niet zonder een crisissituatie, maar de christelijke kerk voelt zich beter gewapend en klaar voor de dialoog. In alle tekken van wetenschap en op alle gebied kan ze echte gesprekspartners (die dikwijls grote geleerden zijn) naar voren brengen. Om een voorbeeld te noemen: het werk van Jacques Monod "Het toeval en de noodzaak" heeft een onmiddellijk antwoord

gekregen in het werk van Marc Oraison "Het toeval en het leven". In dit laatste werk komt duidelijk een zoeken naar dialoog naar voren.

In het kader dat ons interesseert (dat van de kennis van de Islam) heeft men een grote keuze om de namen van de specialisten te geven, zoals G.C.Anawati, L.Gardet, pater Hayek, pater Jomier, kanunnik Ledit, Kenneth Morgan, Y.Moubarac, C.Smith, W.Montgomery Watt en nog vele anderen. In het bijzonder noem ik nog L.Massignon die mijn meester is geweest en wiens leven één dialoog is geweest. Ook jongeren zoals M.Allard, pater Caspar, beginnen naam te krijgen. Vele anderen bereiden zich voor om de oudere generatie te vervangen.

Wat stelt de Islam tegenover deze zeer grote poging in de geschiedenis van de kant van het christendom? De Islam heeft alleen maar een theologie te bieden waarvan de ontwikkeling praktisch stilstaat vanaf de 12e eeuw. De islamitische theologie heeft geleidelijk aan alle contact met de wereld verloren. Gedurende eeuwen is er geen probleem geweest die ze verplichtte dieper in te gaan op het probleem van God en de wereld. Ze toont dus een star beeld en z'n interesse gaat meestal alleen uit naar de geschiedenis. Natuurlijk hebben we de « Nahda » de renaissance van de Islam in de 19e eeuw. Ze is er echter niet in geslaagd om de Islam weer z'n plaats te geven of een beduidende achterstand in halen. De Islam is er nog lang niet aan toe om specialisten naar voren te halen, die op meerdere gebieden met kennis van zaken kunnen spreken. In het bijzonder kan men, voor zover ik weet, geen enkele moslim vinden die het christendom kent zoals er zo velen christenen zijn die de Islam goed kennen, zowel priesters als leken. Hoe is het dan mogelijk om een dialoog te laten houden tussen de Islam die zich bewust is afgesneden te zijn van z'n echte traditie en overgeleverd is aan een economische en politieke nood en het christendom dat altijd in contact heeft gestaan met zijn verleden en heden? Anders gezegd hoe een dialoog op gang te brengen tussen een aarden pot en een ijzeren pot? Deze moeilijkheid die oorzaak is van allerlei bijbedoelingen in de dialoog en zelfs oorzaak is van achterdocht, moeten wij, moslims, openlijk en gerust toegeven als we er toe willen komen om ze te verbannen en te overwinnen. Want zolang er aan de ene kant een complex van superioriteit bestaat en aan de andere kant een complex van inferioriteit kan er geen nuttige dialoog plaats vinden.

2) De Islam moet zijn moeilijkheden overwinnen.

Laat ons dus voorop stellen, om iedere dubbelzinnigheid te vermijden, dat, indien de chris-

tenen en de moslims op het ogenblik ongelijk voorbereid zijn voor een dialoog, de Islam zelf geen complex tegenover het christendom mag onverhouden.

Dan blijft nog de ongelijke ontwikkeling op alle gebied.

Wat de moslim betreft. Door die ongelijkheid in ontwikkeling verkeren ze in het gevaar te bezwijken in de dialoog. Door een instinkt voor zelfbehoud en door de vrees in een isolement te raken, verharden ze hun posities, trekken ze zich terug op hun stellingen en hullen zich in een statige weigering. Kunnen we hun dan verwijtend toevoegen: Is dat nu de goede oplossing? Op die manier kunnen ze zich in ieder geval bewaren en zich overleven. De vraag is dan wel voor hoelang? De grenzen zijn tegenwoordig poreus; ze houden de menselijke kontakten niet tegen, noch de aanstekelijkheid van voorbeelden, noch het boek, de pers, de film en noch minder de radiogolven en weldra de T.V. De afzondering wordt meer en meer als een hersenschim in een wereld vol beroering. De democratie van het onderwijs, de grotere mogelijkheid om onderwijs te krijgen (zelfs aan de universiteit), het hogere levenspeil, het hogere denkniveau en alle gevolgen die er uit voort vloeien kunnen voor de asceptische en niet gevaccineerde moslim fataal zijn.

De godsdiensten worden hoe langer hoe minder sociaal en meer en meer een persoonlijke en bewuste inzet. Als dus de Islam geen antwoord kan geven op de opdringende moderniteit en niet slaagt in de dialoog met andere denk-systemen, betekent dat een op weg zijn naar een failliet van zijn zending op aarde.

De de-islamistatie is reeds duidelijk op de universiteiten en onder de jeugd in het algemeen en ook in de sociale rangen van de meer ontwikkelden, die voor de Islam nog wel een zekere voorkeur hebben als een eerbiedwaardig cultureel patrimonium, merkbaar.

Kortom het avontuur van de dialoog, ondanks de verschillen en ongelijkheden in de voorbereiding, zijn minder gevaarlijk dan het verharden van posities en isolement. Tenzij de moslims met een zekere wanhoop en onmacht als het ware aan anderen - veronderstel dat het mogelijk is - het pand (Amâna) dat God hun heeft toevertrouwd, over te dragen. Hoe kunnen we anders uitleggen wat M.Arkoen naar voren brengt in zijn boek « Verzoek van een moslim aan de christenen » waar hij zegt: "Onder deze kondities kunnen de christenen een schakel vormen door de godsdienstige toekomst van de Islam in handen te nemen met hetzelfde doorzettingsvermogen, dezelfde algehele inzet, dezelfde overtuiging die ze aan het christendom geven. Dat schijnt ons de beste manier om de dia-

loog voor te bereiden, want door te werken aan de bevrijding van anderen bevrijdt men ook zich zelf.”

Niettegenstaande de ongelijkheid op allerlei gebied, denken we toch dat de dialoog met sommige voorzorgen, toch mogelijk is als de deelnemers hun overtuiging maar volledig uitdragen. Men moet ook nooit passief afwachten tot deren ons verlossen. Men kan alleen zich zelf bevrijden.

De condities voor de dialoog.

Het is natuurlijk duidelijk dat als de dialoog mogelijk is, ze nog niet gemakkelijk hoeft te zijn. Men moet daarom ook duidelijk de condities uitstippelen een zo groot mogelijk succes te verzekeren en ze tevens vruchtbaar te maken. De voetangels zijn talrijk. We moeten ze dus als het ware van te voren bloot leggen om ze beter te kunnen ontwijken en er op te kunnen letten dat een samenkomst nauwelijq begonnen ,al vastloopt. Om hieraan te ont-komen moeten we twee dingen die voortdurend de kop opsteken, vermijden. Beiden zijn vol van misverstanden, vol teleurstellingen en bitterheid: de geest van polemiek en in-schikkelijkheid.

1) Het vermijden van polemiek.

De geest van polemiek heeft veel kapot gemaakt in de Middeleeuwen door vervalsingen, door elkaar af te schilderen in karikatuur, door leugen in naam van de waarheid te versprei-den. Het is bovendien waar dat polemiek meestal uitloopt op een teruggang en verlaging van de geest. Ondanks de ontwikkeling in de mentaliteit, blijft altijd de bekoring - en dat geldt voor alle godsdiensten - om vanuit hun positie de andere godsdienst aan te vallen. W.Montgomery Watt merkt op: "Als een christen en een moslim alleen maar naar ar-gumenten zoeken om elkaar te bestrijden zullen ze er velen vinden, maar dit zal niet leiden tot dialoog.

Alles wat maar tot polemiek zou kunnen leiden, moeten we dus als de pest vermijden. Doel van de dialoog mag daarom nooit zijn de ander te bekeren. Als de dialoog aangewend zou worden tot proselitisme, als middel om de eigen geloofsovertuiging van de ander te ver-zwakken, vervallen we in dezelfde moeilijkheden van onbegrip en verdachtmaking die we in de Middeleeuwen gekend hebben. Alleen de manier, de wijze waarop is dan veranderd. Deze fout maakt Henry Nusslé in zijn boek "Dialoog met de Islam" als hij zegt: « Het Wes-ten heeft meer te bieden dan z'n cultuur, meer dan zijn ervaringen op wetenschappelijk ge-

bied; het Westen kan U het koninkrijk van Christus geven. » Ook al heeft de schrijver het nog zo goed bedoeld, zijn woorden zullen geen weerklank vinden in de geest van de moslim.

De bakens zijn verzet.

Een toon aanslaan zoals Henry Husslé heeft zelfs niet het voordeel van een tactische doeltreffendheid. Het kan de deelnemers alleen maar wrevelig stemmen. De gesprekspartners c.q. de moslims zijn eerder geneigd de technische perioriteit van het Westen tegelijkertijd met de emancipatie op godsdienstig gebied samen te brengen in d.e kultus van het Westen voor materiële zaken. De massale bekeringen in onze dagen zijn in één richting, namelijk van het geloof in God naar het atheïsme of het agnosticisme die beiden beschouwd worden al de nieuwe godsdienst van de doeltreffendheid en vooruitgang.

Alle gelovigen, van welke richting ook, moeten zich er dus van doordringen dat de wereld geëvolueerd is sinds de Middeleeuwen. Er is een veel diepere kloof ontstaan tussen hen die het lot van de mens willen opbouwen zonder God en hen die dat lot alleen maar met God en door God kunnen zien; tussen hen die alle godsdiensten van zich afgooien als oude mythen en hen die blijven geloven in hun godsdienst als zijnde in het bezit van de ondoorgrondelijke en oneindige waarheid.

De plichten van het apostolaat.

Gesteld dat een godsdienst afziet van het doel hen tot de waarheid te brengen hen binnen zijn rijk op te nemen die er nog niet toe behoren, betekent dat niet dat die godsdienst verzaakt aan z'n plicht van apostolaat?

Het is nu tijd om misverstanden uit de weg te ruimen en om geheel eerlijk en doeltreffend te zijn, de tweede valkuil te vermijden, namelijk die van overmatige inschikkelijkheid, die van een welwillend compromis.

2) Het vermijden van inschikkelijkheid.

Niemand, of hij nu gelovig is of atheïst, mag met zijn geloof of zijn ideeën een vals spel spelen. Dat is de absolute wet om voortgang te maken naar de waarheid. Anderzijds kunnen overtuigingen als ze diep beleefd worden, onmogelijk onder de korenmaat verborgen blijven, maar moeten schijnen.

Dialogeren met de doelstelling die ons hier bezig houdt, betekent niet politiek bedrijven

d.w.z. spelen met de kunst van inschikkelijkheid. Verondersteld wordt oprechtheid, zich zelf te zijn zonder agressiviteit.

Op die manier vinden we alles wat een apostolische instelling vraagt, maar onder een vorm die gezuiverd is van de verderfelijke invloeden van de polemiek en het proselitisme, die oorzaken zijn van blindheid. In dit perspectief wordt het apostolaat uit zich zelf een proberen zich open te stellen voor de ander, een zoeken naar de waarheid en het voortdurend toetsen van de waarheden van het geloof.

Dit apostolaat zou in het Arabisch vertaald kunnen worden met « zihad ». Dit kan hem terecht verwonderen voor wie dit woord nog de naklank heeft van heilige oorlog, zowel die van vroeger als die van vandaag. Laten we daarom voor deze mensen duidelijk maken dat zihad etymologisch niet oorlog betekent. De Arabische taal heeft woorden genoeg om alle soort van strijd uit te drukken en als de Koran het woord oorlog wilde gebruiken zou alleen de keus uit een bloemrijke woordenschat een moeilijkheid hebben kunnen opleveren. Zihad is dus iets anders. Het is de gehele en volledige inspanning op de weg Gods. De overlevering gaat hier nog nader op in en zegt dat de zuiverste vorm van zihad gevonden wordt in de sjihad al akbar d.w.z. de inspanning op de weg Gods die zich in de zielen afspeelt. Vandaar dat de beste manier van apostolaat het getuigenis is van een ziel die de strijd voor de morele volmaaktheid met de totale inzet van zich zelf aandurft. Het is aan ons om te getuigen en aan God om de mens tot de waarheid van het geloof te brengen. De Koran zegt: « Wij hebben van u een gemeenschap gemaakt met de goede geest zodat u kunt getuigen voor de rest van de wereld, en dat onze apostel voor u getuigenis aflegt ». Op deze manier is het mogelijk een islamitische theologie op te bouwen over apostolaat waarbij het respect voor de ander gegarandeerd is. Dat is evengoed mogelijk vanuit de christelijke theologie. Het samenleven en samenwerken zonder zich zelf of zijn overtuigingen prijs te geven, wordt dan niet alleen mogelijk maar ook vruchtdragend.

Met opzij zetten van polemiek en toegeeflijkheid, maar met behoud van de apostolaatsplicht, wordt de weg geopend naar een mooiere, weliswaar moeilijker vorm, van dialoog, waar dan ook alleen maar zij toe geroepen zijn die de strijd naar morele volmaaktheid aandurven.

De dialoog in deze zin zal een tweevoudige rol vervullen, enerzijds een goed klimaat scheppen waarin intellectuele en geestelijke spanningen tot vrije uitwisseling komen, ander-

zijds tot verdieping van ieders geloof en tot een gezamenlijke herziening van de geestelijke en morele waarden.

De veelheid van heilswegen.

Bovengenoemde houding houdt noodzakelijk in, dat er verschillende wegen zijn naar het eeuwig heil voeren. Op dit punt vooral drukt het gewicht van het verleden nog sterker dan op andere punten.

De theologische systemen van alle godsdiensten drukken op een of andere manier uit : "buiten de Kerk, buiten de wet van de Koran... is er geen heil." Toch verzekert ook weer ieder theologisch systeem dat God goed is, goedertieren vol liefde.

De theologische systemen zullen hun stellingen moeten herzien. Het is bovendien duidelijk dat dialoog geen zin heeft als men z' n gesprekspartner bij voorbaat al veroordeeld ziet in het diepste der hel.

Van de kant van de Kerk kunnen we duidelijk een ontwikkeling zien vanaf Vatikaan II. « De Kerk ziet met waardering naar de moslims, die de ene God aanbidden, de levende en uit zich zelf bestaande, de barmhartige en almachtige, de schepper van hemel en aarde, die gesproken heeft tot de mensen. Zij leggen zich erop toe zich met heel hun hart aan zijn verborgen raadsbesluiten te onderwerpen, zoals Abraham, naar wie het islamitisch geloof gaarne teruggrijpt. Hoewel zij Jezus niet als God erkennen, vereren zij Hem toch als profeet en eren zij zijn maagdelijke moeder Maria , die zij somtijds eerbiedig aanroepen. Bovendien verwachten zij de dag van het oordeel, wanneer God de mensen doet verrijzen en hun naar goed of kwaad zal vergelden. Daarom houden zij het zedelijk leven hoog en eren God door gebed, aalmoezen en vasten. »

G.C.Anawati preciseert met betrekking tot het heil: "de twee condities voor geloof zoals die door de H.Paulus gesteld worden bestaan in de Islam. Dat betekent dat ik iemand niet verstooken mag beschouwen van het eeuwig heil c.q. hem in de hel mag plaatsen vanwege zijn islamitsch geloof, maar dat hij wel degelijk zijn heil kan bereiken terwijl hij toch overtuigd moslim blijft." Kunnen we een betere basis vinden voor een vruchtbare dialoog?

En van de kant van de Islam? Wat men ook moge denken, deze zelfde geest bestaat in de Islam sinds de Middeleeuwen. We vinden met name bij een zeer goede theoloog in de Islam, welke alle soennieten beschouwen als de beste gesprekspartner van de Islam, Ghaza-

li (1058 - 1111) die in zijn « Faysal al-Tafriga » stelt dat onder zekere voorwaarden een niet-moslim zijn eeuwig heil kan bereiken. En niet zo ver in het verleden heeft een theoloog van de Nahda, Mohammed Abdoe (1849-1905) het volgende vers van de Koran uitgelegd in dezelfde zin:

« Al degene die in de Islam geloven, ook de Joden, de christenen en de Sabeeën, allen die in God geloven, aan het oordeel en dus in het goede, zij allen zullen beloond worden door hun Heer. Zij hoeven niet te vrezen en zullen niet gestraft worden. »

Het is beslist mogelijk, zowel voor de Islam als het christendom en tevens voor het geheel van de overige godsdiensten om een theologie naar voren te brengen die plaats laat aan de wegen naar het eeuwig heil, terwijl zijn godsdienstige overtuiging getrouw blijft.

We moeten ons voortdurend voor de geest houden dat God vrij is, de enige rechter is en ons met vertrouwen aan Hem overgeven. Zeker moeten we er voor waken om in zijn plaats als rechter te willen optreden.

Eerlijkheidshalve moeten we ook opmerken dat de Koran met kracht en veel nadruk, met veel argumenten en aanmaningen aan de Islam herinnert, die beschouwd moet worden als hoogste boodschap van God en daardoor al de geschriften die eraan vooraf zijn gegaan bevestigt, aanvult. De Koran zegt zonder enige dubbelzinnigheid dat wie dan ook - ook al moge hij overtuigd blijven van de waarheid van de Koran - toch het verlangen koestert om welke reden dan ook, een andere godsdienst aan te hangen, dit niet aanvaard wordt door Hem, "deze mens zal het andere leven tot de verliezers behoren."

Om kort te zijn: de waarheid is één. Ons vermogen om te begrijpen is veelvoudig. En dat vermogen is ons bovendien gegeven.

Onze conditie als mens is onduidelijk. Is het dan verwonderlijk dat onze wegen naar het heil niet samenlopen. Toegeven dat er verschillende wegen naar God voeren, naar het heil, wil dus helemaal niet zeggen afstand doen, opgeven voor waar te houden wat eigenlijk toch onze diepste overtuiging is.

Onderwerp en doel van de dialoog.

Gesteld dat alle moeilijkheden uit de weg geruimd zijn en de aangegeven condities vervuld zijn, is daarmee de dialoog niet overbodig geworden? Heeft men dan nog een onderwerp om over te dialogeren?

Vast en zeker. Het gaat immers om samen te denken, samen te werken dat niet op voordeel uit is en dat geheel zonder bijbedoelingen is, en wel in de dienst van God d.w.z. in dienst van het goede, in dienst van de waarheid.

Wanneer dit zich voltrekt in een gezond en ontspannen klimaat is het eenvoudigste gesprek tot voordeel van allen en iedereen. Dit minimale voordeel moet het resultaat zijn van het samenkomen, anders wordt de dialoog afgebroken.

Het eerste doel dus dat de dialoog moet nastreven is het scheppen van een ontspannen sfeer, waar geen van beide groepen zich bedreigd voelt en vervolgens het samenzijn in dienst van het goede, van de waarheid door vrije uitwisseling van gedachten. Het onderwerp kan gaan over alle problemen die zich aan ons opdringen, problemen zelfs die de godsdienstige zin van ons bestaan bedreigen. Alle menselijke groeperingen of ze materialistisch of geestelijk georiënteerd zijn, hebben er belang bij om hun verschillende oplossingen naast elkaar te zetten en ze te confronteren en zo mogelijk samen te bundelen. Het streven om cultureel naar elkaar toe te groeien is kenmerkend voor onze tijd. Gelovigen en ongelovigen van alle richtingen denken samen na over de problemen van onze tijd en met succes; ze verrijken elkaar met hun wederkerige verschillen. Te meer moet dit mogelijk zijn voor gelovigen die elkaar terug vinden in de dienst van dezelfde God. Het moet onder gelovigen van verschillende godsdienst mogelijk zijn samen te mediteren over vragen als: wat is de mens, wat is de zin en het doel van zijn bestaan? Wat is het goede, wat is zonde? Wat is de oorsprong en het doel van het lijden? Welke is de weg om tot echt geluk te komen? Wat is de dood, het oordeel en de beloning na de dood? Wat is tenslotte het laatste en diepste mysterie dat ons bestaan omgeeft en waaraan wij ons bestaan te danken hebben en waarheen we streven?

Ieder van die vragen zou het onderwerp kunnen zijn van een of meerdere samenspraken. We moeten er wel voor zorgen om samen en niet van één kant de onderwerpen te kiezen. God dank bestaan er vele onderwerpen die onmiddellijk van belang zijn voor verschillende gesprekken. Zaak is dat alles langzaam en geleidelijk verloopt.

Zo kan men b.v. gezamenlijk zich verdiepen in het erfdeel van de geestelijke waarden die het christendom heeft geput uit de Bijbel. Toen op 31 maart kardinaal Koenig over het monothelisme sprak voor ongeveer 2000 studenten en hun professoren van de islamitische universiteit al-Azhar in Kaïro, heeft hij zeker veel bijgedragen om de harten bijeen te brengen, en heeft hij veel misverstanden uit de weg genomen. Z'n conferentie werd dan ook met veel enthousiasme ontvangen. Sjeik Hassan Ma'moen eindigde met dit vers uit de Koran: "Gij zult ondervinden dat de mensen die door vriendschap het meest hen nabij zijn die

in de Islam geloven diegenen zijn die zeggen: wij zijn christenen. Onder hen vindt u priesters en monniken; deze blazen zich niet op uit trotsheid." Kor. 5.82.

Het opbouwen van theologie die aangepast is aan de uitdagingen van de hedendaagse tijd, kan alleen maar voordeel halen uit de samenwerking van mensen die overtuigd zijn dat het lot van de mens gebaseerd is op het plan van God en dat het menselijk bestaan niet beperkt is tot deze wereld.

Wil dit zeggen dat we altijd bij algemeenheden moeten blijven? Zeker niet. We moeten dan echter wel dubbel oppassen en geen verkeerde stappen zetten.

Zo vinden we in de theologie van de Islam geen hoofdstuk « over de genade ».

Wel worden er in de Koran begrippen gevonden als "hidaya" (begeleiding) en "loetf" (hulp en bescherming) enz. Bieden deze noties geen mogelijkheid om daarop doordenkend begrippen als genade te vinden. Zal het gezamenlijk denken van moslims en christenen niet kunnen leiden tot een uitdieping ervan en een verwerking van beide partijen betekenen?

Nemen we het moeilijke probleem van de menselijke vrijheid tegenover de grootheid en de almacht van God. Zouden de resultaten van het christelijk en islamitisch denken er niet wel bij varen als ze met elkander geconfronteerd werden?

Het terrein van de gezamenlijke onderzoeken is heel wijd, en met een beetje verbeelding kunnen we meerdere aanknopingspunten vinden. De werkelijke begrenzingen die er zijn komen niet van het onderwerp, maar van de mens, van zijn geestelijke en intellectuele voorbereiding om in deze materie te duiken.

Kan men in het algemeen stellen dat zonder voorbereiding iedere dialoog tussen christenen en moslims gevaar loopt een dialoog van doven te worden, zeker als het gaat om behaalde punten.

Zo spreekt de Koran met eerbied en verering over Jezus, de zoon van de maagd Maria, en Woord van God. We vinden die verering terug in de geschriften van al-Aqqad, Kamil Husayn, Khalid Mohammed Khalid, Abd al-Hamid Judah al-Sahhar enz. Maar niettegenstaande de sympathieke toon van al die geschriften, zal een moslim nooit Christus zien als God, en het mysterie van de menswording en de verlossing erkennen op dezelfde manier is het voor een moslim moeilijk om in de verschillende levensbeschrijvingen van Mohammed, die overigens ook met sympathie geschreven zijn voor christelijke

theologen, het zegel van de profeten te erkennen, de laatste boodschapper van God, waarop de profeet Mohammed volgens de Koran recht op heeft.

En hoe kunnen we met vrucht een dialoog aangaan met een christen of jood over de natuur van de Koran? Aan de onaanvaardbaarheid voor de moslim van het mysterie van de menswording en verlossing van Christus correspondeert de onaanvaardbaarheid voor de christen de natuur van de Koran als het ongeschapen boek, eeuwig maar dat toch neergedaald is naar de wereld van de toevalligheid.

De Islam en het christendom hebben niet dezelfde idee over de openbaring. Over dit en enkele andere onderwerpen is het beter voor 't ogenblik te zwijgen om onontkoombare ontgoochelingen te vermijden.

Funktie van de dialoog.

De dialoog zal moeten funktionieren als een middel om de mensen wakker te schudden, steeds weer aan de gang te zetten en ze te verhinderen om zich star vast te houden aan vastgeroeste ideeën.

Iedereen heeft natuurlijk recht om het een of ander punt niet aan te nemen maar hij heeft er geen verontschuldiging voor om er eerst geen kennis van nemen. Voor men een ander aanvalt, moet men minstens eerst goed naar hem luisteren.

We leggen er de nadruk op, dat ten overstaan van moslims, duidelijk gemaakt moet worden dat ideeën die als het meest gevaarlijk bekend staan, zich kunnen ontpoppen als de meest heilzame, alleen al door hun buitengewoon ontzuenderende werking. We stellen een tweevoudige voorwaarde, namelijk dat die z.g. »gevaarlijke » ideeën als een shock-effekt op het geweten inwerken om het wakker te schudden en dat de moslim er op voorbereid is. Dat laatste is van belang omdat anders het gevolg er van zou zijn dat hun gedachtenwereld in elkaar stort als een vermolmde structuur, zonder dat er iets voor in de plaats zou komen. De Islam, of welk ander geloof in God dan ook, heeft geen andere keuze dan zich in het avontuur te storten. De wetenschap die elke dag de grenzen van het onbekende en van het heelal verder doet terugwijken, stelt ons vragen welke noch de filosofische, noch de theologische systemen uit de weg kunnen gaan op straffe aan de mens voorbij te gaan. Er wordt steeds meer nadenken geëist, en van de kant van de gelovigen een herlezen van de openbaring om aan de nieuwe problemen het hoofd te kunnen bieden.

Nog even wil ik opmerken dat het antwoord van de gelovige mens geenszins een eenvoudig en vaag instemmen kan zijn, zoals dat de Nahda maar al te dikwijls liet doorschemeren.

Een nieuwe exegese is nodig. Die hoeft nog niet noodzakelijk aan de rijkdom en de positieve dingen uit het verleden te verzaken, maar wel heeft ze een klimaat nodig van vrijheid, van het uitwisselen van gedachten, van een inspanning om up-to-date te zijn en een antwoord te geven op alle onzekerheden waarmee de mens worstelt. Aan deze openheid, die op een dramatische manier eeuwenlang ontbroken heeft in de Islam, kan de dialoog met andere godsdiensten een bijdrage leveren. Ze zullen de moslims uit hun valse zelfingenomenheid halen en hun oren en harten weer openen voor het woord van God. Uitgaande van de stelling dat het woord van God eeuwig is - en dat neemt iedere moslim onvoorwaardelijk aan - dan moeten we ook logisch verder gaan en zeggen dat, hoewel geopenbaard in tijd en ruimte, het woord van God boven tijd en ruimte moet kunnen heenreiken en voor mensen van alle tijden en plaatsen hoorbaar moet zijn en steeds nieuw. Het woord van God mag geen statisch gegeven zijn, maar het moet ons overkomen als de som van innerlijke krachten en mogelijkheden die we voortdurend aktueel kunnen maken en ons telkens opnieuw vragen doet stellen. Zo zagen het de exegeten vroeger en ze waren terecht onder de indruk van de rijkdom en de zin van het woord Gods zoals dat door de Koran tot hun overkwam. Het weer op gang brengen van een moderne exegese, die gekenmerkt moet zijn zowel door voorzichtigheid als door stoutmoedigheid, die ingaat op de angsten, de bezorgdheid en de vragen van de hedendaagse tijd, is de onvoorwaardelijke konditie om Gods stem hoorbaar te maken in onze tijd.....

Iedereen die zich werkelijk inspant om na te denken en tot resultaat komt, wordt dubbel beloond; en hij die zich inspant om na te denken maar het doel mist, wordt toch beloond. Alleen de bangen, die stilstand verkiezen boven de inspanning op de weg Gods zullen geen beloning krijgen. Beloning is alleen voor hen die strijden, zich zelf voortdurend onderwerpen en het ernstig nemen met hun geloofsbeleving.

Waar zal dit streven ons heen voeren? Niemand kan het met zekerheid zeggen. Het gaat nu eenmaal over een avontuur dat we van dag tot dag beleven. Eenheid van godsdienst aan het einde van dit avontuur? Kunnen we verwachten, zo vraagt W. Montgomery Watt zich af, dat er maar één godsdienst zal zijn voor de hele wereld, zij het ook met geoorloofde variaties die te vergelijken zijn met de vier wettelijke riten van de soennitische Islam? Dit vooruitzicht is niet in tegenspraak met de Islam. Aan de verzen die we reeds aangehaald hebben, kunnen we de volgende nog toevoegen: "de profeet gelooft in de openbaring die

tot hem is gekomen van de Heer. Hij en alle gelovigen beleiden het geloof in God, zijn engelen, zijn H.Schriften, in zijn profeten. Wij maken geen onderscheid in de profeten. En ze zeggen: wij hebben gehoord en we gehoorzamen. Heer wij vragen Uw vergeving, en bij U ligt de toekomst." Kor.2. 285

De klassieke theologie van de Islam heeft altijd verkondigd dat het licht van God de schaduwen zal verdrijven en voor iedereen zal schijnen. "Ze zouden het licht van God willen uitblazen, maar God zal zorgen voor de verbreiding van zijn licht niettegenstaande de tegenwerkers." Kor.LXL.8 [K.9 :32 ? of 61. 8 ?]

Maar op het ogenblik bestaan de verschillen nog, en het schijnt niet dat die verschillen in een nabije toekomst gaan afzwakken. We mogen geloven dat die bestaande verschillen een heilzame werking uitoefenen, in de zin zoals het de Koran uitdrukt:

« Aan iedereen hebben we een weg en een koers gegeven. Als God het gewild had, zou Hij van ons allen één geloofsgemeenschap gemaakt hebben. Maar Hij heeft ons willen beproeven door de konditie waarin Hij ons geplaatst heeft. Wedijvert dus in goede daden. Gij zult allen tot God wederkeren. Dan zal Hij U inlichten over de verschillen die u nu tegenover elkaar stellen. » Kor. 5 v.48.

« Eigenlijk maakten de mensen maar één gemeenschap uit. Ze gingen later uiteen, en als uw Heer z'n plan al niet gemaakt had zou Hij zeker de verschillen hebben weggenomen." K. 13) [K. 2. 213?][K.10.19?]

Ze zeggen ook: als we maar een teken van de Heer zouden ontvangen, antwoord dan: het mysterie bij God is ondoorgrondelijk. Wacht dus. Zoals gij wacht, wacht ik ook." Kor.52.31 "Zeg: O mijn God, schepper van hemel en aarde, Gij die de zichtbare en onzichtbare dingen kent, Gij zult op het laatst de verschillen wegnemen die hen scheiden." Kor.39. 46.

Zo komen we tenslotte terecht bij het ondoorgrondelijk mysterie van Gods plan en de situatie waarin de mens verkeert. We moeten ons dus schikken naar de verschillen en tegenstellingen die ons scheiden. Laten we intussen met elkaar wedijveren in goede daden en er voor zorgen dat de beproevingen van onze verdeeldheid verkort worden. Laten geen te hoge verwachtingen hebben van de dialoog om ons te vrijwaren van verbittering en ontmoediging. Niettegenstaande de voorzorgsmaatregelen die we nemen om de dialoog goed te laten verlopen, blijft altijd het gevaar bestaan in een banaal dispuut te vervallen.

Degenen die zich aan dialoog wijden, moeten op de eerste plaats groot geduld bezitten. Als

de dialoog een langzame toenadering kan bewerkstelligen, door het scheppen van vriendschap of zelfs een werkelijke broederschap, dan is er al veel bereikt.

Dialogeren wil niet zeggen een gezamenlijke oplossing zoeken, en nog minder een overeenkomst. Zijn functie is vooral helderheid te brengen in ieders standpunt en openheid in de discussie, waaraan alle deelnemers onbevangen kunnen meedoen.

Bovenstaande gedachten zijn niet die van een theoloog, maar van een geschiedkundige, wiens specialiteit de middeleeuwse geschiedenis is. De studie heeft me met de neus gedrukt op het tragische feit dat eenzelfde en werkelijke liefde voor God en voor de waarheid totaal vastgelopen is. Maar het mag ons niet weerhouden toch op weg te gaan.

« Aan het werk - zo zegt ons de Koran - God, zijn gezondene en alle gelovigen zullen U op grond van Uw actieve inzet beoordelen. »

Mohammed Talbi